

Internetes forráskalauzok: elvek és generációk

Az internetes keresők és a forráskalauzok közötti különbségek mellett jó, ha ismerjük, milyen dokumentumokat vesz fel gyűjteményébe egy-egy forráskalauz. Ebbe kapunk betekintést a „Librarians Index to the Internet” nevű, a közkönyvtárak igényeit kiszolgálni hivatott forráskalauz útmutatója alapján. Két új szolgáltatás: az „Intute” brit tudományos forráskalauz és a „WorldWideScience.org”, amely válogatott források keresését teszi lehetővé.

Bevezető

Az internetkeresők (keresőmotorok, keresőszolgáltatások) egyik legfőbb problémája a keresési pontosság alacsony foka, vagyis az, hogy használatukkal gyakran kezelhetetlenül sok találatot kapunk. A másik gond, hogy nem válogatnak a források között. Ez utóbbi alól némi kivételt jelentenek az olyan szakterületi keresők, mint a Google Scholar (<http://scholar.google.com>) vagy a Scirus (<http://www.scirus.com/>).

A forráskalauzok a válogatás, a minőségbiztosítás tekintetében kétséget kizáróan felülmúlják az általános keresőket. Sokan, sokféleképpen nevezik őket, de közös jellemzőjük, hogy mindegyikük tartalmazza a források URL-jeit, amelyek kiegészülhetnek a források leírásával és értékelésével. A forráskalauzok összeállítói könyvtárak, könyvtárosok, szakértők, szakértői csoportok.

A forráskalauzok legtöbbször szakrend (hierarchia) szerinti rendezettségben közlik a forrásokat. Mivel azonban sokan nem kedvelik, és nem ismerik ezeket a szakrendeket, a kalauzokban is lehetővé teszik a keresést.

Fontos kérdés, hogy egy-egy forráskalauz előállítása és gondozása kap-e megfelelő finanszírozást. A gondozás elsősorban a források meglétének, URL-jük aktualitásának ellenőrzését jelenti, amihez elsősorban team-munkára, „főhivatású” munkatársakra van szükség.

Ahogy a keresőknek megvannak a korlátai, úgy a forráskalauzok sem mindentudók. Elsősorban átfogóbb témák információit tudjuk segítségükkel jól felderíteni. Emellett tudnunk kell, hogy a forráskalauzok viszonylag kevés számú forrást tartalmaznak, továbbá frissítésük is lassabb lehet a keresőkénél.

Forráskalauzok építésében mindig is élen jártak Nagy-Britannia egyetemi könyvtárai. Az ő munkájukat dicséri például a BUBL (*Bulletin Board for Libraries*: <http://bubl.ac.uk>), amely 1996 óta épül. Nem csak kiváló brit forráskalauzokat ismerünk. Az Amerikai Egyesült Államok is „nagy hatalom ezen a téren”. Megemlíthetjük például az *Internet Public Library* (<http://www.ipl.org>), az *Infomine* (<http://infomine.ucr.edu/>) vagy a *Librarians Internet Index* (korábbi nevén *Librarians Index to the Internet*, LII, <http://www.lii.org/>) szolgáltatásait. Emeljünk ki két, máshol készült forráskalauzt is! Az *Internet Directory for Botany* (<http://www.botany.net/IDB/>) 1994 óta épül, és jelenleg Kanaadában működtetik. A *Biogate* (<http://biogate.lub.lu.se/>) Svédországban, a *Lundi Egyetemen* készül. Mindkettő megtalálható a „PINAKES: A subject launchpad” („tematikus kilövőpad”) elnevezésű gyűjteményben (<http://www.hw.ac.uk/libWWW/irn/pinakes/pinakes.html>). A PINAKES a legjobb forráskalauzok közül válogat. Bár brit eredetű, számos más országban, esetenként nemcsak könyvtárakban készült, hanem egy-egy kutató által összeállított forráskalauzra is rámutat.

Az elvekből: Mit gyarapít egy forráskalauz?

Az előzőekben már említett LII közkönyvtári jellegű forráskalauz, amelynek célkitűzése az, hogy jól szervezett, megbízható és hiteles, könyvtárosok válogatta forrásokat kínáljon Kalifornia állam (USA), az Egyesült Államok és a világ többi polgárának. Van gyűjtőkori szabályzata, amelyet persze egyszerűen „kiválasztási kritériumok” néven találunk meg. A LII alapvetően felnőttek számára készült, és egyedi, fontos tartalmakat hordozó weboldalakra mutat rá. Ezek között vannak olyan intézményi oldalak, amelyek az elérésükre vonatkozó

aktuális információkon kívül a felhasználók széles rétegeinek igényeit kielégítő információkat nyújtanak. Kereskedelmi forrásokat csak akkor dolgoznak fel, ha ingyenesen nyújtanak olyan fontos információkat, amelyek nem ismétlik más, az LII-ben feldolgozott források tartalmát. Hasonlóképpen, a könyvtárak és az iskolák weboldalaitól is fontos tartalmak meglétét várják el. Amerikai forráskalauzról lévén szó, csak angol nyelvű tartalmakkal foglalkoznak.

A bekerülés kritériuma lehet az is, hogy az adott forrás jelentős kérdésekkel kapcsolatban egymással vitatkozó nézeteket tükrözzön, aktuális problémákkal foglalkozzon, a könyvtárak felhasználói és a könyvtárosok, vagy információval rosszul ellátott csoportok információ-igényeit elégítse ki. Minden weboldalnak meg kell felelnie az ingyenes elérhetőség, hitelesség, szerzőség, külső csatolók megléte, valamint a jogszerűség ötös követelményrendszerének. Ezek bármelyikének hiányában nem veszik fel az LII-be az adott forrást, vagy – ha korábban mégis felvették – eltávolítják onnan.

A hitelesség azt jelenti, hogy aktuális, pontos információkat nyújtson az oldal, szerzőjének képesnek kell lennie az adott tartalom közlésére. Szerzősége ezúttal azt kell értenünk, hogy a tartalom írott formában, minimális nyelvtani és helyesírási hibával jelenjen meg. Ezek a szempontok lényegében weboldalak értékelésének közismert szempontjaival [1] azonosak, ahogy a következő, az előbbieknél sokkal kevésbé egzakt követelmények is.

A jogosultság kérdéskörébe tartozik a szerző azonosíthatósága, elérési címének megléte. Mennyire ismert a szerző az adott szakterületen, és megvan-e a megfelelő végzettsége? Megjelöli-e, milyen forrásokból dolgozott?

A szempontok következő csoportját legjobban kérdések formájában fogalmazhatjuk meg (ebben is követve az eredeti forrást).

- Mi az oldal célja? Oktatni, informálni, szórakoztatni vagy meggyőzni kíván bennünket? Világosan megfogalmazták-e az oldal célját, vagy könnyen kikövetkeztethető-e? Van-e valami rejtett célja?
- Ki a célközönsége? Megfelel-e ennek a célközönségnek?
- Milyen az oldal más, azonos témájúakkal összehasonlítva?

Ugyancsak kérdések formájában érdemes a tartalom kérdéseit megvilágítanunk.

- Mennyire alaposan tudósít az adott tartalomról az oldal?
- Ha az oldal nem tényeket, hanem véleményt jelenít meg, egyértelmű-e, hogy véleményről van szó?
- Hozzájárul-e ez a vélemény ahhoz, hogy az LII gyűjteménye kiegyensúlyozott legyen?

A formai megvalósítással, dizájnnal szembeni követelmények között ott van a jól szervezett és könnyen navigálható kialakítás, a kereshetőség, a böngészhetőség. Tegyük fel ezzel kapcsolatos kérdéseket!

- Egyaránt megjeleníthető-e az oldal Firefox és Internet Explorer böngészőkkel?
- Összhangban van-e az oldal összetettsége célközönségével?
- Folyamatosan elérhető-e?
- Vonzó látványt nyújt-e, különösen célközönségének?

A funkcionális követelmények, mint például a letöltés gyorsasága, vagy a regisztráció szükségessége viszonylag ismert problémák. Talán ritkábban szoktunk foglalkozni azzal, hogy ideiglenesen, egy-egy projekt céljára készült weblapról, esetleg személyes oldalról van-e szó.

Intute: A detektív visszatér

Az alcímben szereplő „nyomozó”, az *Internet Detective* 2006 óta „dolgozik” a <http://www.vts.intute.ac.uk/detective/> címen. Egy ingyenes, online oktatóprogramról van szó, amely az egyetemistákat segíti annak a kritikus gondolkodásnak a kialakításában, amely az interneten való információkereséshez elengedhetetlen [2].

Az Internet Detective az Intute egyik szolgáltatása, amely úgy is tekinthetünk, mint az Intute forráskalauz megszemélyesítését. Az Intute név betűszót az *Internet* és a *Tutorial* (oktatóanyag) szavakból formálták meg. Nem előzmények nélküli dologról van szó, hiszen az RDN (*Resource Discovery Network*) korábban is létezett forráskalauzainak utóda. Melyek is voltak ezek?

- Altis (vendéglátás, sport, szabadidő és turizmus);
- Artifact (művészet és kreatív ipar);
- BIOME (egészség- és élettudományok);
- EEVL (műszaki tudományok, matematika és számítástechnika);
- GEsources (földrajz- és környezettudomány);
- Humbul (humán tudományok);
- PSIGate (fizika);
- SOSIG (társadalomtudományok).

Ezeket a forráskalauzokat újrastrukturálták, új nevet, továbbá egyetlen, közös felhasználói felületet kaptak [3]. A közös felületen

<http://www.intute.ac.uk/> négy nagyobb csoportot találunk:

- Science, engineering and technology (természettudományok, műszaki tudományok);
- Health and life sciences (egészség- és élettudományok);
- Social sciences (társadalomtudományok);
- Arts and humanities (humán tudományok).

Az Intute átadására 2006. július 13-án került sor Londonban, figyelemre méltó előzményeket követően. 2005-ben 7,38 millió keresést és 34 millió böngészést végeztek a forráskalauzokban, ami 123,7 millió oldal elérését eredményezte. Az adatbázis összesen 114 000 leírást tartalmaz, ennek mintegy 30%-a a természettudományok és műszaki tudományok, 28%-a az egészség- és élettudományok, 26%-a a társadalomtudományok, végül 16%-a a humán tudományok területéről származott.

Az Intute alapelve:

- egy adatbázis,
- egy szervezet,
- egy név,
- egy keretrendszer [4].

Az Intute gyűjteményfejlesztési irányelveinek alapja a minőség, a következetesség és az interoperabilitás szem előtt tartása, gyűjteményszervezési vagy katalogizálási tapasztalatokkal rendelkező munkatársak bevonásával [5]. Az *interoperabilitás* a rendszerek egymással való együttműködési képessége. Mivel a digitális könyvtárak alapvetően különböző szervereken található (a hálózaton elosztott), ráadásul sokféle, heterogén információforrásokhoz nyújtanak hozzáférést, ennek megoldása és fenntartása kritikus kérdés. Az Intute saját katalogizálási szabályzatot alkotott, és a különböző területek szakértői értékelik és válogatják ki a hálózat „legjavát” [6].

Az Intute fenntartója – az RDN-hez hasonlóan – elsősorban a *JISC (Joint Information Systems Committee)*, a brit felsőoktatási informatikát finanszírozó testülete.

Az Intute vívmányai közül a négy nagy csoport egy felületen való megjelenítése volt talán a legkevésbé fontos, hiszen egy-egy szakterület kutatói viszonylag ritkán látogatják az övéktől gyökeresen különböző tudományterület forráskalauzát. A négy

területhez kapcsolódó szolgáltatások egy része is eltérő.

A megjelenés mindenütt alapvetően ugyanaz. Szakrendben böngészhetünk a források között, vagy kereséssel juthatunk el a minket érdeklő forráshoz. Minden csoportra jellemzők a forráskalauzok tipikus erényei és hátrányai, de a legfontosabb, hogy gondosan válogatott forrásokat tárnak fel, és a forrásokról leírásokat is kapunk. Az Intute leírásai igen részletesek, és tartalmi feltárás is járul hozzájuk. Ebből azonban a felhasználó viszonylag keveset lát az alapértelmezett képernyőn. Az Intute létrehozói nyilván úgy gondolták, hogy számos olyan információ van, amely a felhasználók többségét nem érdekli, amiben valószínűleg igazuk is van. Persze a részletesebb adatok is megnézhetők egy kattintással.

A természettudományi csoport a következő kategóriákat ajánlja fel böngészésre: csillagászat, kémia, számítástechnika, földtudományok, műszaki tudományok, környezet, földrajz, matematika, fizika, a tudományról általában.

A „tudományról általában” szakon belül megtalálható a tudománytörténet, a tudománypolitika, a tudományfilozófia, a technológia-transzfer, és szerepelnek itt a híres kutatók, az etikai kérdések, a kommunikáció kérdései is.

A műszaki tudományokon belül találunk olyan vonást is, amely más szakterületeken nem mindenütt van meg, sőt a világ forráskalauzainak sorában is inkább ritkának mondható. Nézzük meg ehhez például a nanotechnológia forrásait! 137 dokumentumot találunk itt: az első nyolc viseli az „Editor’s Choice” címkét, vagyis a „dokumentumok válogatott csapatából” ezek a források a legjobbak. Az „Intute Science, Engineering and Technology” szolgáltatásai közé tartozik még egy, a szakterület híreivel foglalkozó blog, elektronikus folyóiratok, e-print repozitóriumok keresője, a legaktuálisabb témák „forró oldalai”, összeállítás a természeti kockázatokról, hírszolgáltatás (RSS-ben is), tudományos adatok tára.

E-printeknek az elektronikus preprinteket és posztprinteket nevezzük. A *preprint* szó olyan tudományos publikációt fed, amelyet még nem lektoráltak. A *posztprintek* ezzel szemben lektorált és publikált dokumentumok, amelyeket általában a különböző kiadók engedélyével tesznek közzé a kutatók.

Az Intute számos más kiegészítő szolgáltatását említhetnénk erről a területről, de a másik három fő terület kínálatából is. Mind a négy nagy szakterület oldaláról elérhetők a *Virtual Training Suite* online oktatóanyagai.

Akinek nem elég az Intute, az számos segédanyaghoz férhet hozzá. Pdf fájlként, tehát jól nyomtatható formában kapunk tájékoztató anyagokat az Intute-ról és négy fő szakcsoportjáról. Munkalapok segítségével végigvezetnek az Intute használatán, ide értve megint csak az egyes szakcsoportokat és a speciális szolgáltatásokat. Számos szakterület információforrásairól is kaphatunk kis brosrákat.

Az Intute-t nyugodtan nevezhetjük *szuperkalauz*-nak, hiszen számos korábbi, nagy hagyományú forráskalauz eredményeit egyesíti magában. Fontos vonása, hogy a megfelelő finanszírozás eredményeképpen népes szakértői gárda, gondos könyvtárosi csapatok gondozzák, figyelik az URL-ek változásait és a tartalom frissességét.

Egy vadonatúj szolgáltatás

2007 januárjában jött létre az *Amerikai Egyesült Államok Energiaügyi Minisztériuma Tudományos és Műszaki Információs Irodája* (*U.S. Department of Energy's Office of Scientific and Technical Information*) és a *British Library* közötti megállapodás, amelynek alapján megkezdte működését a *WorldWideScience.org* (<http://www.worldwidescience.org/>). Igazából nem a forráskalauzok új generációjáról van szó, hiszen a *WorldWideScience.org* nem forráskalauz, hanem egyelőre az alábbi forrásokhoz való közös keresőfelület:

- Australian Antarctic Data Centre (Ausztrália),
- Canada Institute for Scientific and Technical Information (Kanada),
- Defence Research and Development Canada (Kanada),
- DEFF Global E Prints (Dánia),

- DEFF Research Database (Dánia),
- Electronic Table of Contents (ETOC) (Nagy-Britannia),
- J-EAST (Japán),
- J-STAGE (Japán),
- J-STORE (Japán),
- Journal@rchive (Japán),
- NARCIS (Hollandia),
- Science.gov (Amerikai Egyesült Államok),
- Scientific Electronic Library Online (Brazília),
- UK PubMed Central (Nagy-Britannia),
- Vascoda (Németország).

Nem böngészhető tehát, viszont ez is ingyenes szolgáltatás, amely mindazt tudja, amit a keresők tudnak, és válogatott forrásokban keres.

Irodalom

- [1] MESKÓ Eszter: Aranyrög vagy csillogó szemét? – Az internetes források kritikai értékelése. = TMT, 51. köt. 2. sz. 2004. p. 72–77.
- [2] LII Selection Criteria 2006. <http://lii.org/search/file/pubcriteria> (2007. június 18.)
- [3] PLACE, E.–KENDALL, M.: Return of the Internet Detective. PowerPoint prezentáció, 2006. <http://www.intute.ac.uk/events.html> (2007. június 13.)
- [4] RDN Service Changes During, 2006. <http://www.rdn.ac.uk/intute/news.html> (2007. június 13.)
- [5] Intute Collection Development Framework and Policy, 2006. <http://www.intute.ac.uk/policy.html> (2007. június 13.)
- [6] Intute launch presentation. <http://www.intute.ac.uk/publications.html> (2007. június 13.)

Beérkezett: 2007. IX. 23-án.

Koltay Tibor

a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar informatikai és könyvtártudományi tanszékén és a Nyugat-Magyarországi Egyetem könyvtár- és információtudományi tanszékén főiskolai tanár.
E-mail: Koltay.Tibor@abk.szie.hu